

Una terrisseria epigràfica: El solar del mercat de Santa Caterina de Barcelona dins del moment alt-imperial romà.

Aguelo Mas, J; Huertas Arroyo, J.

Introducció

L'excavació a l'antic mercat de Santa Caterina¹ de Barcelona s'ha portat a terme, entre els anys 1999 i 2003, segons un Projecte del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat, amb l'autorització del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i el finançament del Institut Municipal de Mercats de Barcelona i Foment de Ciutat Vella, S.A.

L'empresa encarregada va ser SAPIC i CODEX Arqueologia i Patrimoni S.C.C.L., amb la direcció tècnica de Josefa Huertas i Jordi Aguelo.

El projecte s'inscriu dins d'una reforma integral del mercat, que afectava al subsòl del mateix amb la construcció de dues plantes soterrànies per aparcament i serveis.

Els treballs han permès recuperar una àmplia seqüència cronològica que es situa entre la Prehistòria i l'actualitat i que es pot consultar en la bibliografia específica, a la qual remeten per situar i contextualitzar el jaciment de forma aprofundida.

De forma molt resumida, situen una primera ocupació del Bronze inicial (al voltant del 1800 aC), representada per algunes sitges amb materials del Grup de Nord-est i un enterrament doble. La següent evidència la documenten al moment de fundació de la ciutat i és la base del present article. Després d'un període d'abandonament s'ocupa part del solar amb una necròpolis de gran entitat, caracteritzada per la construcció d'edificis funeraris i un possible centre de culte, datada entre els segles IV i VI dC. Els segles posteriors estan marcats per la presència de pous d'extracció d'aigua i de sitges, fet que parla d'un moment relacionat amb l'explotació agrícola de la zona. Al segle IX-X les diferents estructures s'amortitzen i al segle XI es construeix una capella amb un conjunt conventual al seu voltant.

A llarg del segle XII es comença una incipient urbanització de la zona que serà esborrada per la arribada dels frares predicadors o dominics al 1223, que construiran el convent (sota l'advocació de Santa Caterina) més gran de la ciutat de Barcelona, perdurant fins segle XIX, quan fruit de la Desamortització de Bens Eclesiàstics de Mendizabal passarà mans públiques i serà enderrocada. Al seu solar es situaran el mercat de Isabel II (més tard anomenat de Santa Caterina), diversos edificis d'habitatge, i es van traçar nous carrers (General Álvarez de Castro o part de l'avinguda de Francesc Cambó) o bé, es van perllongar d'altres existents (Freixures) per facilitar la viabilitat del barri.

Context històric i arqueològic.

La Colònia romana de Barcino es funda en època d'August en una cronologia situada al voltant de l'any 10 aC. Sense estendre's gaire sobre les dades històriques recordem que d'aquests primers moments és el primer recinte defensiu de la ciutat que resguarda una petita àrea d'unes 10 hectàrees metres quadrats on es situen tan edificis públics com zones d'habitat de major o menor entitat. Al voltant de les muralles es van desenvolupant diverses zones de creixement suburbial, on es situen estructures o activitats que no es porten a terme a l'interior de la ciutat, així com algunes *vil.lae* suburbials i zones de necròpolis.

Arqueològicament, ja des de les anys 80 (concretament al 1984 i 1986²), amb les intervencions portades a terme durant la construcció de l'aparcament soterrani de l'avinguda de Francesc Cambó, es va a començar a parlar d'una zona d'abocament de testar d'àmfores de les formes Pascual 1 i Dressel 2-4, esmentant la presència també, d'escòria de ceràmica i rebuig de forn.

1. Limitat per l'avinguda de Francesc Cambó, els carrers de Freixures, Colomines i Giralte el Pellisser i la plaça de Santa Caterina.

² Granados, J. O.; Rovira, C. (1987). Tres nous centres de producció d'àmfores a l'ager de la colònia Barcino. El vi a l'antiguitat. Pàg. 126-132.

El moment Alt imperial de Santa Caterina

Les restes d'aquest moment ocupen la meitat oriental del solar, amb una extensió d'uns 3000 metres quadrats i depassen els límits del mateix a l'est i al sud (figura 22).

Les estructures són tot un seguit de murs, que delimiten àmbits poc definits, conservats en llurs nivells de fonamentació, amb orientació nord-est/sud-oest i nord-oest/sud-est, així com un pou d'extracció d'aigua i diverses estructures menors. Totes elles, presenten una escassa entitat constructiva i es conserven de forma molt fragmentària. Es situen directament a sobre del terreny natural, o s'excaven dins d'aquest³. La tècnica constructiva emprada és la del lligat en sec de pedres treballades, elements ceràmics (en ocasions amb defectes de cocció) i escòries de ceràmica.

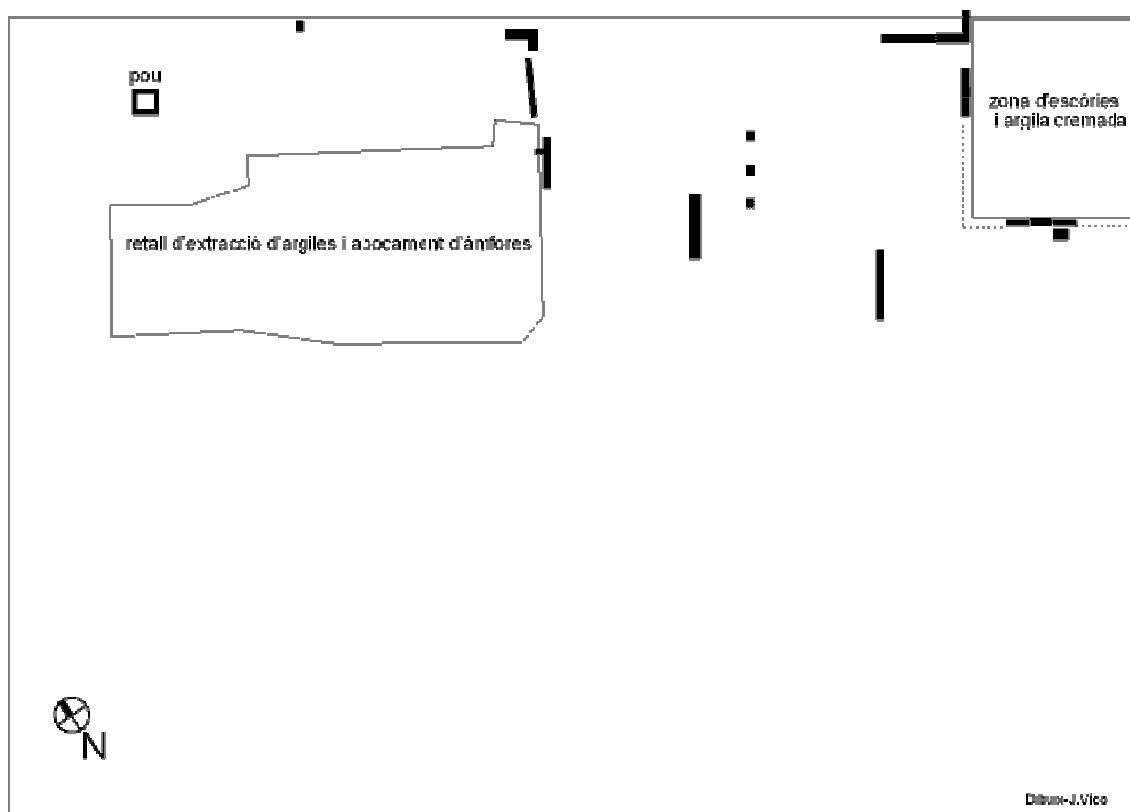

Fig. 22. Vista general de les restes

Dins de les estructures construïdes es va recuperar un pou de planta quadrada d'extracció d'aigua de grans dimensions. Aquest pou presenta unes mides de 1,50 m. de costat interior. Els primers dos metres estan construïts amb pedres sense treballar de mida mitjana, amb fragments d'àmfora i peces constructives ceràmiques. La part inferior, excavada en el terreny natural, no presenta cap mena de revestiment i baixa recta fins als 1,10 msnm, on la paret s'eixampla uns 40 cm, dibuixant una forma lleugerament globular, per facilitar la recollida d'aigua.

Com a fet important es pot assenyalar la presència de grans retalls al terreny natural farcits de materials diversos, bàsicament fragments d'àmfores, ceràmica comuna i material constructiu. Aquests retalls es localitzen a la meitat més propera l'avinguda de Francesc Cambó i oscil·len entre una potència d'un i dos metres. El més gran, omple pràcticament la tercera part de la zona ocupada, com es pot veure a la planta del moment. La cota d'inici al

³ Respecte a la cota actual es situen uns dos metres per sota dels 6,30 msnm actuals.

seu costat sud es situa a la mateixa que les estructures construïdes i va baixant fins assolir el dos metres pràcticament, com ja s'ha esmentat.

A la zona més meridional de solar, el panorama canvia substancialment. S'han individualitzat diversos estrats amb una gran proporció d'escòries ceràmiques i rebutjos de forn, així com algunes peces deformades durant el procés de cocció.

Interpretació de les restes

Com resta pales a la planta de fase les estructures localitzades són d'escassa entitat i malauradament no es poden definir àmbits clars encara que les orientacions, la tècnica i les alineacions corresponen a una mateixa intenció.

L'únic àmbit que es pot resseguir amb claredat, marca un espai de concentració d'escòries i capes d'argila cremada que es localitza a la sector sud-oriental del solar, i que més que un àmbit construït s'ha d'entendre com la delimitació d'un espai, que pot tenir com a funció la d'una zona de treball.

Al nord d'aquesta zona es situen la majoria dels murs i, tal i com es pot apreciar no es pot aventurar com podrien ser els àmbits que delimitarien, però si podem veure com a la part central es documenta un mur i paral·leles a aquest, a uns quatre metres, dues grans pedres quadrangulars i una tercera desplaçada que podrien conformar un espai de forma rectangular. Les bases servirien per recolzar uns pilars de fusta que podrien sustentat un sostre també de materials peribles. Per les característiques de la construcció podrien parlar també d'alguna zona de treball, encara que sota cobert, al contrari que la primera esmentada.

La resta de les fonamentacions no permeten apuntar gaire cosa més sobre com serien aquestes estructures que conserven parcialment.

Al nord d'aquesta segona zona, es localitza la canalització, els grans retalls a l'argila i el pou d'aigua, que marcaria el final de la zona ocupada en aquest moment.

Aquestes estructures estan associades a una important presència d'elements de rebuig, peces amb defectes de cocció, escòries i cendres, no podem oblidar que per exemple la majoria dels murs estan construïts en part per fragments ceràmics i escòries. D'altra banda la presència d'escòries de gran mida s'ha documentat al primer sector esmentat i anomenat zona de treball.

Una lectura de les diferents dades documentades ens permet veure com les restes situades en aquesta època segueixen un esquema molt clar i que podem relacionar amb d'altres jaciments de característiques similars (Revilla, 1995), associats amb la producció ceràmica.

Malauradament no hem localitzat el forn o forns, que seria el fet més significatiu d'aquest tipus d'instal·lacions, però hi ha d'altres fets que si poden apuntar per argumentar el nostre raonament, situant al jaciment com part d'una àrea de producció ceràmica.

Per començar, els diferents àmbits relacionats amb el procés de la producció ceràmica acostumen a ésser d'escassa entitat constructiva, normalment delimiten grans espais per dividir les diferents activitats i es situen a prop de la zona d'abocador. En el nostre cas, com ja hem apuntat es pot intuir tres zones molt clares, la primera (amb major concentració d'escòries) estaria relacionada amb la zona més propera al possible forn, la segona ocupada pels murs, delimitarien zones de treball i la tercera, estaria ocupada per una gran zona d'extracció d'argila que es torna a omplir posteriorment amb materials de rebuig (tan ceràmics com de grans aportacions de nòduls de calç resultants de la neteja de l'argila local).

Com ja hem esmentat la zona és molt rica en argila per poder realitzar la ceràmica, així com de les altres matèries primeres necessàries, com l'aigua, amb la presència d'aqüífers naturals (no hem d'oblidar el pou documentat) i la possibilitat d'obtenir combustible als aiguamolls i els boscos propers a Barcino.

Així mateix, el lloc d'emplaçament està determinat per una bona ubicació en relació a les vies de comunicació i centres urbans. El jaciment es situa a una zona molt propera a la costa, a tocar de les diferents vies i a la zona fora muralles de la Colònia de Barcino. Les vies de distribució eren ben fàcils, tant a nivell terrestre com marítim. L'immediat ramal barceloní de la Via Augusta proporcionava una "sortida" dels productes per terra. La proximitat a l'activitat portuària directa al litoral de la colònia romana, així com la facilitat d'accessos al delta del Llobregat, on es trobaria tant el port de Montjuïc com la zona d'ancoratges del litoral de Les Sorres⁴, serien arguments força interessants per a qui dedicava la majoria de la seva producció a l'exportació.

Finalment, la tipologia ceràmica representada és la típica d'aquest tipus de jaciments. Bàsicament, podrien parlar de producció d'àmfores i de forma residual ceràmica comuna i probablement elements constructius, ja que es localitzen els tres tipus productius fets amb els tres tipus d'argila documentats.

Per totes aquestes raons, s'han interpretat les restes documentades com una zona de testar localitzada parcialment lligada a la producció ceràmica, encara que només diferents estudis, en fase d'elaboració i que es presenten en aquest treball acabaran de confirmar o rebatre aquesta teoria.

Possibles produccions del taller.

D'aquest moment s'ha documentat un ventall de materials ceràmics força interessants, on predominen els materials de procedència local i molt possiblement de la zona que ens ocupa. Per tal de tenir una visió més aproximada hem optat per fer una valoració en tan per cent de les peces, obtinguda dels estrats amb major presència de material, d'aquí que en algunes ocasions es citen diferents percentatges en funció de les diferències per zones.

Com ja s'ha apuntat anteriorment el material de procedència forana, suposa al voltant d'un 2 % del total de recuperat i està format fonamentalment per la presència de *terra sigil·lada itàlica* i cuina africana.

Però sense cap mena de dubte és el material local el que ens aporta una major informació, ja que en ocasions són peces amb defectes de cocció o deformades, que arriben a suposar el 98% del material.

Les peces més representades són les àmfores amb un 78 % del total del material recuperat. Les formes documentades són bàsicament Pascual 1 (entre el 59 % i el 92 %), i Dressel 2-4 (entre 38% i 4 %), amb una documentació testimonial de formes com la Dressel 7-11 o la Laietania 1, ambdues amb una representació al voltant de l'1 %, i no produïdes a la zona. (figura 23)

⁴ Sobre el port de Montjuïc i pel que fa l'ancoratge de Les Sorres remetem a la lectura dels estudis realitzats per Pere Izquierdo (1997).

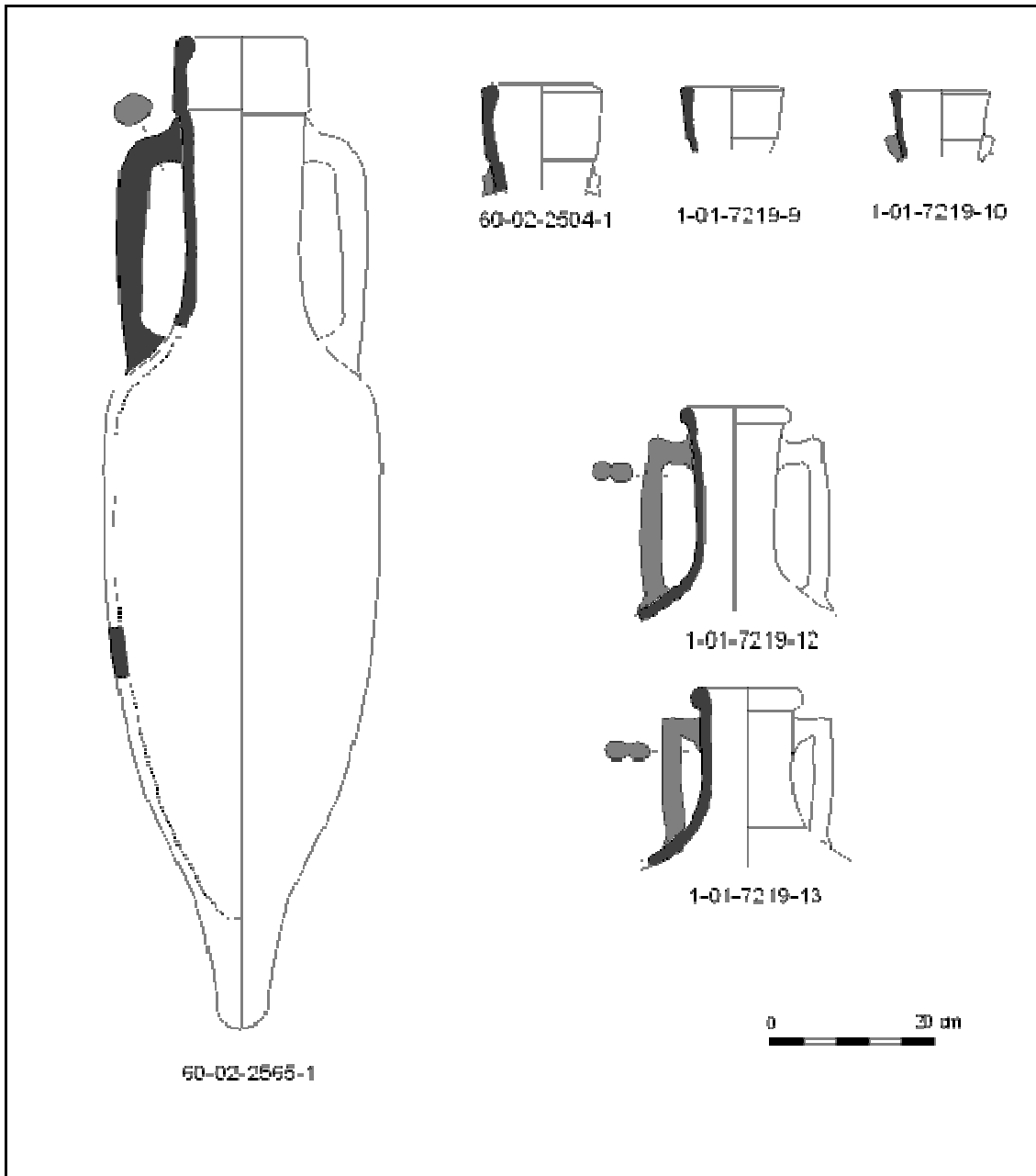

Fig. 23. Tipus d'àmfores recuperats

En quant a les pastes representades localitzen dos tipus molt clarament diferenciats a nivells macroscòpic i que es documenten a les dues formes. Amb una major representació (70 %) un pasta de tonalitat clara, molt bona factura i amb desengreixant poc visible, típica de la zona en un primer moment. Finalment, amb un 28 %, la pasta de color vermellós, amb un forta presència de quars blanc, també típica de la zona.

Aquests percentatges ens parlen d'un producció molt primerenca, amb una predominança de la pasta clara sobre la vermella i de la forma Pascual 1 sobre la Dressel 2-4.

No parlarem en aquests moment del tema de les marques (figura 24), ja que es tractarà en altres treballs del mateix volum, però en funció de les dades abans esmentades podem avançar que molt possiblement la majoria de les marques es puguin associar a la forma Pascual 1, malgrat que el fet de que només s'han localitzat en pivots dificulta assegurar aquesta hipòtesis.

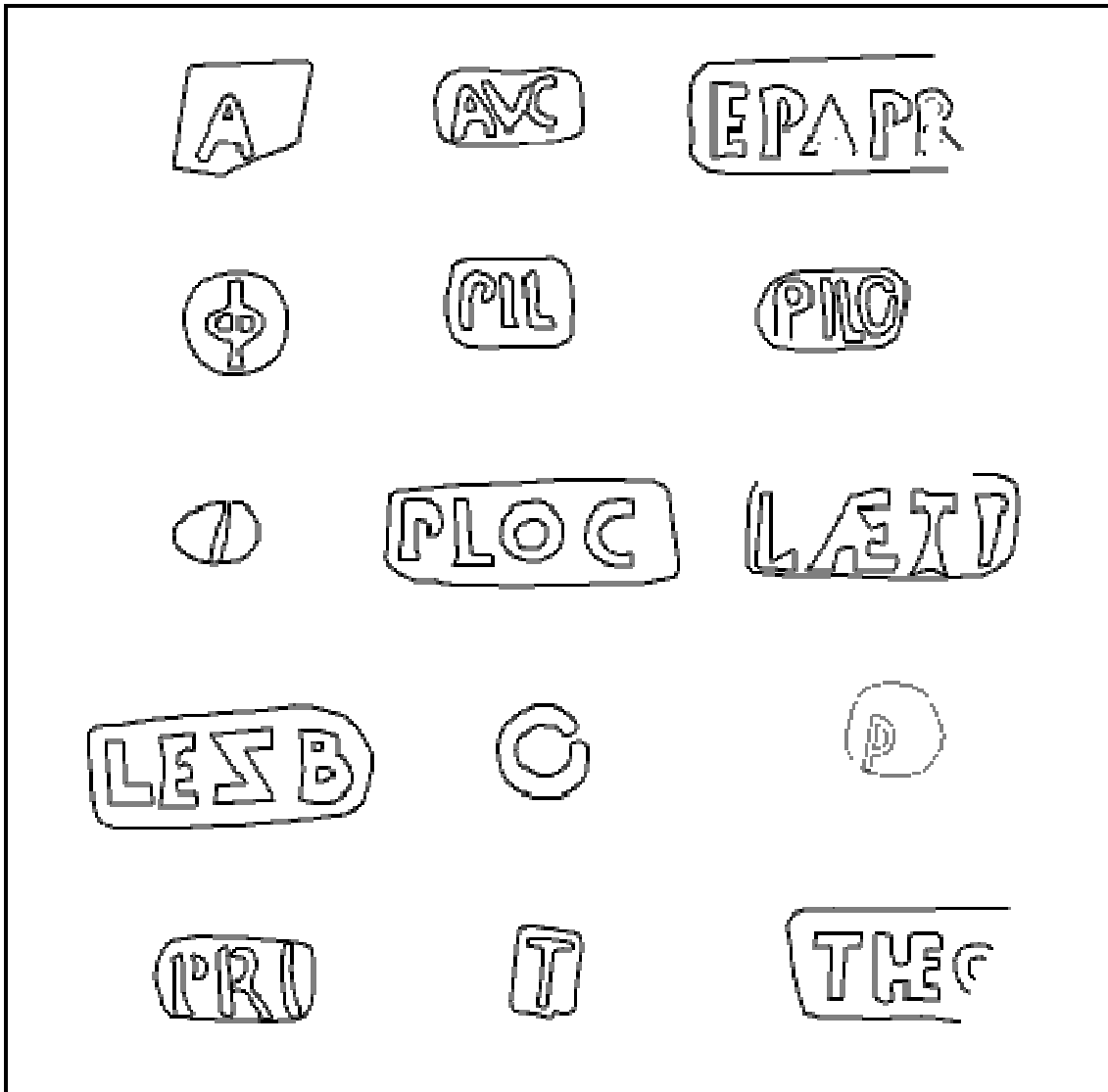

Fig. 24. Marques recuperades al jaciment

Dins de les ceràmiques comunes, on es localitzen les mateixes tipologies de pastes que les àmfores, i que es situen entre el 8 % i el 14 % del total, s'ha recuperat una tipologia ampla, formada per diversos bols, gerres, gibrells, olles, morters, etc. També s'ha recuperat algun fragment de *dolium*.

Deixant de banda el material ceràmic recipient, l'apartat de material constructiu també està present, amb la presència de *tegula plana* (8 %) i *imbrex* (4 %).

Finalment, altres elements ceràmics documentats són diversos *pondus* troncocònics passats de cocció que formen part d'alguns dels murs.

Aportació del jaciment a l'organització del territori.

Un fet força interessant, i que ha estat possible de veure gràcies a la gran extensió que ocupa el jaciment, és l'establiment d'una proposta d'un possible límit de propietat. El límit l'occidental, dibuixa una línia que divideix el solar, pràcticament, en dues meitats. No oblidem que les restes d'aquesta fase depassen els murs de l'edifici del mercat conservat fins al 1999 i no es documenten els altres límits del jaciment al moment Alt Imperial.

Aquest fet per si mateix seria poc definitori, però la línia es manté sense canviar, malgrat que passin els segles, ja que es torna a identificar al moment de l'ocupació de la necròpolis i es fa fàcilment visible fins al moment en que existia el convent del segle XI dC. Les línies d'aquesta parcel·lació no es modificaran fins al segle XII dC. quan es comença una incipient urbanització de la zona, que serà estroncada a partir de mitjans del segle XIII dC., amb la construcció del gran projecte dominic que esborrarà les traces anteriors. Així doncs, es documenta una divisió que es mantindrà durant poc més de 1200 anys i que funciona en paral·lel amb els eixos viaris de la ciutat romana.

Consideracions finals.

La lectura de les diferents dades, permet corroborar les aportacions ja iniciades amb les intervencions arqueològiques de l'avinguda de Francesc Cambó a les campanyes dels anys 1984 i 1986, i permeten un millor coneixement de com era la *Barcino* que s'estenia mes enllà de les muralles de la ciutat al voltant del canvi d'Era.

Malauradament, les restes documentades no permeten un coneixement exhaustiu de com s'organitzarien aquests tipus de centres productors, malgrat que si es pot apreciar una divisió per sectors: sector relacionat amb l'extracció o tractament de les matèries primeres, sector d'elaboració i sector associat al forn.

La producció de Santa Caterina sembla que cobreix un ampli ventall cronològic des dels primers anys de la fundació de la colònia, situat en funció de les produccions ceràmiques el 10 aC i el 20 dC, com a mínim.

Aquestes evidències permeten situar la producció i vida de l'assentament en estreta relació amb l'inici de la vida de la colònia, al voltant del canvi d'era i el seu moment final, com a molt tard, a mitjans del segle I dC. Aquest ventall cronològic està força documentat en jaciments de característiques similars situats al llarg de tota la costa de la Laietania i s'ha de relacionar amb els canvis en la producció i comercialització del vi de la zona (REVILLA,2001).

El Jaciment de Santa Caterina s'ha d'entendre dins d'una zona més ampla que seria el barri de Ribera, relacionada amb el port de la ciutat antiga on nombroses excavacions han documentat un nombre important d'àmfores i restes d'àmfores passades de cocció malgrat que les estructures del forn no s'han documentat. Així una de les primeres troballes va ser al carrer Montcada, que s'acaba de confirmar amb les excavacions de Sant Cugat del Rec (Princesa,21) que seria la continuïtat d'aquesta terrisseria. També en el carrer Argenteria s'havia documentat una extraordinària densitat d'àmfores tarraconenses.

Així doncs, malgrat que, ja fa uns anys es coneixia l'existència d'una terrisseria a l'avinguda Francesc Cambó, que ara ve confirmada amb recents descobriments de l'excavació del mercat de Santa Caterina, que canvia la panoràmica de la producció d'àmfores al Pla de la Ciutat.

D'altra banda, no s'ha d'oblidar les possibilitats que ofereix el jaciment per tal de poder establir una possible proposta de centuriació al voltant de la ciutat, ja que l'espai i el límit de la propietat està molt marcat, amb una distribució de les restes en una zona concreta. La manca d'estructures a la resta del solar ens permetria apuntar un possible ús agrícola, encara que sense descartar que la zona de producció ceràmica es pogués estendre amb elements periples no conservats.